

RECONSTITUIREA FONDULUI DE CARTE SLAVO-ROMÂNĂ ȘI ROMÂNEASCĂ DIN JUDEȚUL DÂMBOVIȚA

Dumitra Bulei

This project reconstructs, based on the historical, archive data, as well as on auxiliary notes and data, the state of the existing patrimony books, throughout the 16th-18th centuries and the beginning of the 20th century.

There are Slavo-Romanian and Romanian books, old manuscripts, which prove the diversity and richness of the book patrimony in the Dambovita county. There is also, information, regarding the circulation of the books, the way they were passed along, as well as data concerning patrimony books.

Reconstituirea fondului de carte, pe baza informațiilor de natură istorică, catagrafii, inventare și însemnări despre cărțile aflate, în timp, în posesia mănăstirilor, bisericilor sau în biblioteci particulare renumite, aduce prețioase indicii în cunoașterea tezaurului de carte existent la un moment dat, în acest spațiu cultural istoric, a tirajelor, a circulației cărților și manuscriselor și a includerii acestora în marile biblioteci constituite în epoca modernă.

De altfel, semnificative în timp, alături de biblioteca Cantacuzinilor, au fost și biblioteca Mavrocordaților, cea a domnitorului Constantin Brâncoveanu, așa cum afirmă Corneliu Dima Drăgan: „Cronologic, cele trei colecții se suprapun și, în același timp, se continuă de la începutul secolului al XVII-lea până la mijlocul veacului al XVIII-lea, iar conținutul publicațiilor reflectă, în mare măsură, evoluția spirituală a societății românești într-o complexă epocă de renaștere târzie și barocă”¹.

Despre existența cărților bisericești la Mănăstirea Mărgineni amintesc cataografiile, atât cea din 1740, cât și cele din 1823, 1828, dar și catalogul de cărți din 1839, catagrafia din 1863, cât și inventarul din 17 iulie 1914²².

Din documentele amintite observăm că patrimoniul deținut de mănăstire era destul de bogat și diversificat, cu specificarea cărților bisericești „sârbești, latinești i francești”³, la 1823, aprilie 1, în catagrafia aflată la Arhivele Naționale, București, Fond Mănăstirea Mărgineni⁴. Pe lângă „cărțile bisericești grecești” (58), sunt menționate și cele românești (31), dar și „un mineiu slavonescu, 1 liturighie pac slavonească, 95 bucăți mari cărți latinești și slavonești vechi și 300 bucăți mici i pac cărți latinești și slavonești”. Interesant de semnalat este că la numai cinci ani, în august 22, 1828, termenul de „cărți slavonești vechi”, este înlocuit cu „cărți sârbești vechi”, termen care apare în prima catagrafie din 1740. Fondurile de carte deținute de mănăstire la 1839 includ și cele peste 300 de cărți latinești preluate de către

¹ Corneliu Dima Drăgan, *Biblioteci umaniste românești*, București, 1974, p. XI

² *Ibidem*, p. 161- 176

³ *Ibidem*, p. 161

⁴ Arhivele Naționale, București, fond Mănăstirea Mărgineni, pachet 13, document nr. 7, f. 2 (r.v)

biblioteca Colegiului Sf. Sava, din porunca cinstitei mari Logofeții a Treburilor bisericești sub semnătura bibliotecarului G. Ioanid Medelnicer⁵.

Reține atenția -de asemenea- inventarul de obiecte date în păstrarea muzeului din București, la 1865, care cuprinde în final: „4 evanghelii îmbrăcate în argint poleit; trei grecești și una mare slavonească în greutate cu hârtie cu tot de opt oca 30 dramuri, proba 10”⁶.

La începutul secolului al XIX-lea noua deschidere spirituală a țării către redescoperirea tradiției și, implicit, a spiritului național este în concordanță cu tendințele europene ale vremii. Acestea se concretizează și în încercarea de înțelegere a sensurilor devenirii noastre istorice, exprimate în gândirea și concepția generației pașoptiste în depistarea și folosirea surselor istorice, documentare, (acte, documente, cărți vechi), pentru cercetarea și valorificarea acestora.

Dintr-un inventar din 17 iulie 1914: „De avutul Bisericii Închisoarei Mărgineni”, de predare - preluare între preoții Diamandi Popa (cel care predă) și Clement P. Nicolae (cel care preia), cu mențiunea că „toate obiectele sfinte și cărțile prezentate în acest inventar sunt în păstrarea și răspunderea mea. N. Petraru”. În afara obiectelor de cult sunt menționate la pozițiile 30 – 31 – 32: „Două evanghelii, Una Ediția Sinodului, îmbrăcată în argint, iar alta veche, cu scoarțele tari de lemn, 34 cărți vechi grecești și un pomelnic al [c]titorilor Bisericii; 11 minee pe 12 luni, un Triod vechiu, un Penticostar, un Optoih, un Apostol și un Molitfelnic”⁷.

În același plan al reconstituirii vechilor fonduri de carte se înscriu și cele deținute de către mănăstiri, cele mai importante tezaurizatoare de documente, manuscrise, cărți vechi slavonești, grecești, românești, care „se lăsau totdeauna în păstrare mai sigură prin bolțile mănăstirilor, ctitorii ale lor, unde negreșit că nu se atacau de nici o năvălire și nu se hrăpea de nici un predecesor”. Semnificativ este faptul că în pomelnicul Mănăstirii Dealu din 20 iulie 1721, scris de Iosif Zugravu, din porunca domnitorului Nicolae Mavrocordat, se arată că, pentru redactarea acestuia, „a luat numele răposaiilor domni și ctitori, după hrisoavele și zapisele sf[inte]i mănăstiri, care domni au dat și miluit acest sfânt lăcaș”⁸.

Relevantă este și evidența întocmită de maiorul Dimitrie Papazoglu, la 1860 în județul Dâmbovița, desemnat de către Ministerul Cultelor prin ministrul A. G. Golescu, ca urmare a „Proiectului de măsuri ce se poate lua din partea Ministerului Cultelor”, pentru înscrierea tuturor obiectelor antice și prețioase ce se află la toate mănăstirile din statul român lăsate „daniei de către fondatori și alți doritori”, acțiune ce se înscrie în preconizata lege de secularizare a averilor mănăstirești⁹.

---

⁵ Corneliu Dima Drăgan, *op. cit.* p. 165 – 170

⁶ *Ibidem.* p. 174

⁷ *Ibidem.* p. 175 – 176

⁸ *Ibidem.* p. 176

⁹ D. Papazoglu, *Cartografia județului Dâmbovița*, 1860, mss. 730, f. 5 v.

Urmare a desemnării oficiale, D. Papazoglu efectuează inventarierea bunurilor culturale: carte tipărită, documente și manuscrise la mănăstirile Stelea, Gorgota, Dealu, Fussea, Mitropolia din Târgoviște, Mănăstirea Mărgineni și Schitul Peștera, exceptând mănăstirile Viforâta, Nucet și Pătroaia.

În urma inventarierii întocmește un raport în care arată că: „Revizuirea s-au realizat, obiectele s-au înscrisu, așa încât nu se vor pierde nici se vor risipi din ele după capriciul acelora ce le posedau, fiind monumente ale țării noastre”, subliniind că „poporul, care nu respectă monumentele, nu se respectă pe el însuși”¹⁰.

Este prima repertoriere a manuscriselor, cărților și hrisoavelor domnești datate până la jumătatea secolului al XVIII-lea, reprezentând fondul de carte existent la această dată în mănăstirile menționate mai sus, listele bibliografice, ca atare, configurând o realitate culturală puțin cunoscută, dar edificatoare pentru bogăția acestor fonduri vechi de patrimoniu de carte.

Astfel, între „cărțile de tipariu” existente în vechea Mitropolie (50 de cărți, cuprinse în 35 poziții din listă) se află: „Evanghelie slavonă cu slove foarte mari și la începutul fiecărei evanghelii se vede destinată sărbătoarea. Este legată frumos și are anul 1601; un Octoih slavon tipărit de episcopul Mitrofan al Buzăului la anul 7208, de la Hristos 1700; un Triod slavonesc din zilele lui Constantin Basarab și a mitropolitului Teodosie, cu anul vechi 7208, Hristos 1702, tipărit în Episcopia Buzăului; un Minei slavon, peste față la foaia întâia se vede scris de mână că: „s-au adus la schitul Cetățuia la anul 1766, din porunca prea sfinției sale și au rămas la Târgoviște”; un Molitvelnic slavonesc cu anul 1686; o Cazanie groasă slavonească, cu anul vechi 7209, de la Hristos 1701”; un Tipic vechi slavonesc lucrat cu poleială scris în 1612, o carte slavonă, Scărarul din zilele lui Matei Vodă Basarab, anul 1640”.

În aceeași listă apar 6 „cărți manuscrise slavonești foarte vechi” și alte cărți manuscrise în limba greacă. De asemenea apar cărți vechi românești: (Evanghelie, 1682, Evanghelia greco-română 1693, Biblia lui Șerban datată greșit, Carte românească foarte veche Pravoslavnică învățătură). Importantă prin descriere este Evanghelia nedatată, care apare la poziția 3 din listă: „legată în argint, suflată cu aur, foarte antică și după sculptură cu ajur și cu smalțuri, pe de o parte se văd patru evangheliști și domnul Hristos la un loc înconjurat cu îngeri, iar pe de altă parte o cruce de argint sculptată, suflată în aur, 4 bumbi rezemători, cum și 2 chioturi lucrate în ajur și cu smalț cu fețe, lucru foarte antic”¹¹

Din Arhiva Comisiei Monumentelor Istorice aflăm despre o Evanghelia restaurată prin strădania instituției amintite, de către P. Dumitrescu, ciselator, indicându-se procedeele de restaurare, în special a ferecăturii, a filigranului de la colțurile evangheliei, lucrare în valoare de 14 000 lei, carte printre puținele bunuri rămase în patrimoniul Mitropoliei – amintită în perioada interbelică¹², actualmente neregăsindu-se în evidențele de patrimoniu local.

¹⁰ *Ibidem*, p. 37 – 39

¹¹ *Ibidem*, f. 5

¹² Arhivele Naționale, București; mss. 729, f. 102; mss. 730, f. 5

În lista la care facem referire apare la poziția 8: „carte mare, în folio, latinească, cu anul 1539, Cuvintele Sf. Ioan Hrisostomu, însă este tomul al doilea al operelor Hrisostomului și Arhiepiscopul Constantinopolului”; la poziția 23: „carte mare, în folio, latinească legată în scoarță de membrană, tipărită în 1594 de un autor Paul Costrensis. În primen digesti novit partem comentariu, se vede, adusă din Polonia dintr-o societate din Camenița Podolski și tratează înăuntru foarte interesante lucruri. Cartea se află în grosime de un lat de mână” (50 de cărți curpinse în 35 poziții)¹³. Din același manuscris merită amintite și „cărțile vechi de la Mănăstirea Golgota” unde apare: „Evanghelie din secolul al XVI-lea, slavonă cu slove mari, un Sinaxar slavonesc foarte vechi cu slavonește, o Liturghie nedată”, fără consemnarea limbii de tipărire, cât și cărți și manuscrise în limba greacă „foarte vechi ce alcătuiesc arhiva mănăstirii Golgota”, între care un Ceaslov grecesc din 1538 (16 cărți)¹⁴. La Mănăstirea Dealu sunt menționate: 4 evanghelii, dintre care 3 în limba română, (1682-1687) și una în limba greacă, din 1773, Biblia lui Șerban (1688) un Minei și două cărți manuscrise, printre care cărticică manuscris veche, “peste care se văd trecuți numele tuturor domnitorilor și fondatorilor sfintei Mănăstiri Dealu, iar la prefața ei se vede Radu Vodă cel Mare și doamna Arghira, fiind în mâna lor sfânta bisericuță. Urmează pomelnicul: Io Radu Voievod, Dan Mircea Vlad, Vlad, Vlad, Radu, Pătru, Alexandru Vladislav, Basarab, Neagoe, Mihnea, Leon, Alexandru, Mihai, Radu Pătru, Simion, Șerban, Matei, Constantin, Ghica, Radu, Grigore, Antonie, Duca, Șerban, Constantin, Ștefan, Nicolae, Alexandru, Ioan, Nicolae, Constantin, Grigore, Mihai, Ghika, Basarab, Mihnea, Scarlat, Mihai, Grigore Voievod.”¹⁵

Printre cărțile consemnate în acest manuscris apare la mănăstirea Fussea – Vulcana (Schitul Bunea, ctitorie a lui Matei Basarab), un „Mărgărit de tipar, Cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, foarte vechi după la anul 1600”¹⁶, la Mănăstirea Cobia: o Evanghelie greco-românească de la 1693, un Minei grecesc din 1682¹⁷, iar la mănăstirea Mărgineni, o „Evanghelie greacă-slavonă legată cu argint sculptat în relief și suflat în aur, lucru foarte admirabil, peste care se vede sculptat toți apostolii și proorocii. Cartea are anul 1644, iar legătura din 1654 de Șerban Cantacuzino”. Tot aici mai apar: „4 Evanghelii, în limba greacă, datele 1601, 1636, 1675 (manuscris grecesc), 1614, iulie 24, iar prefața anul 1645, o Evanghelie îmbrăcată în catifea roșie și ornată cu argint suflat cu aur în limba greacă dedicată preasfinției sale înțeleptului mitropolit al Filadelfiei D.D. Gavril Sevirul, episcop și locuitor a(l) patriarhului a toată lumea, D. Rafail”¹⁸: se află la biserica de la Bolniță, iar pe scoarța ei, pe o placă de argint este Sfânta Înviere,

¹³ Arhiva Comisiunii Monumentelor Istorice, București. dos. nr. 3401 din 1928. f. 123 – 126

¹⁴ Arhivele Naționale, București, mss 730, f. 32 – 34

¹⁵ *Ibidem*, f. 39 v.

¹⁶ *Ibidem*, f. 37 – 39: vezi și Radu Gioglovan, Mihai Oproiu. *Inscripții și însemnări din județul Dâmbovița*. Târgoviște, 1975, p. 261 - 263

¹⁷ Arhivele Naționale, București, f. 41 v., mss. 730

¹⁸ *Ibidem*, f. 42

împrejur se vede scris: „pe roaba lui Dumnezeu Maria jupâneasa lui Pană Spătaru Filipescu cu anul vechi 7175, iar de la Hristos 1665”¹⁹.

Pentru importanța lor au fost inventariate și manuscrisele vechi (unul în slavonă) de la Mănăstirea Butoiu (fostă Potopul).

Dintre cărțile semnalate în catagrafii și inventare, atât la amintita mănăstire, cât și în manuscrisul alcătuit de D. Papazoglu la 1860, pentru mănăstirile din județul Dâmbovița, cele existente odinioară la mănăstirea Mărgineni au intrat, în bună măsură, în colecții naționale, (biblioteci, muzee), iar despre celelalte în actualul stadiu al cercetării, puține se regăsesc în fondurile județene actuale.

În anul 1908, în cadrul procesului de reorganizare și împărțire pe parohii a orașului Târgoviște, la parohia Sf. Nicolae Simuleasa (monument istoric de secol XVII), apare un fond de carte destul de important din care cităm: „un Triod, Râmnic 1782, vechi, uzat; un Apostol, Râmnic, 1794, uzat; 2 Molitfelnice uzate, unul din 1832, de Eliade Rădulescu, București și altul 1793, Râmnic; un Octoih mare vechi, uzat 1811, 12 minee”, nedatate, „procurate de către enoriași în diferite timpuri”²⁰.

La Biserica Albă sunt menționate: „2 Evanghelii, una din 1798, Sibiu și una din 1817, Râmnic și celelalte cărți de cult nedatate (două Trioade, două Penticostare, un Octoih, două Minee, (unul pe câte 6 luni), vechi și uzate, una Cazanie, două Psaltiri, un Ceaslov, două Molitvenice, un Apostol, un Ceaslov mic, un Tipic”, cu precizarea stării de conservare: „uzată” sau „bună” și a vechimii: „mai veche”, „mai nouă”²¹.

La Biserica Roșie, (între timp demolată, la începutul perioadei interbelice), după aceeași formulă, în lista de inventar apar următoarele cărți: „un Triod, Râmnic, 1782, în stare potrivită, altul uzat de tot; un Penticostar, București, 1820, uzat; un Octoih, Râmnic, 1750 uzat; o Cazanie, București, 1828, uzată; un Apostol, vechi deteriorat; un Antologhion din 1786, București, uzat; o Psaltire din 1791, Sibiu, uzată; un Ceaslov, București, 1825, uzat; o Psaltire, foarte uzată”²².

Cărțile au fost preluate ulterior în procesul de concentrare al bunurilor de patrimoniu - domeniul carte, în depozitul de la Mănăstirea Dealu, constituit la începutul anilor 1980, ca urmare a legislației de patrimoniu din acea vreme. Aceste cărți se regăsesc în inventarul parohiilor, care alcătuiesc inventarul mare al depozitului.

---

¹⁹ *Ibidem*, f. 25 v – 27 v

²⁰ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale. Dâmbovița. Fond Primăria Târgoviște. dos. 6, din 1908, f. 3v – 4

²¹ *Ibidem*, f. 7v

²² *Ibidem*, dos. 6, din 1908, f. 9